



**TUYUĞLARLA TERTİP EDİLEN BİR OYUN:
AKLINDAN BİR TUYUĞ TUT!**
A GAME PREPARED WITH TUYUGS: KEEP A TUYUG IN MIND!

YILMAZ TOP

Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Asst. Prof. Dr., *Bartın University, Faculty of Letters, Department of Turkish Language and Literature*
yilmazt@bartin.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-8576-4397

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute
TAED-60, Eylül- September 2017 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 15.07.2017
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 29.08.2017
Sayfa-*Pages* : 33-66
DOI- : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat3788>



www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>
This article was checked by iThenticate.

**TUYUĞLARLA TERTİP EDİLEN BİR OYUN:
AKLINDAN BİR TUYUĞ TUT!**
A GAME PREPARED WITH TUYUGS: KEEP A TUYUG IN MIND!

YILMAZ TOP

Öz

Tuyuğ; şarkı söyleme, övme, kapalı, gizli ve cinaslı, imâlı söz manalarına gelir. Klâsik Türk şiirinde, aruz ölçüsünün fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla kaleme alınan dört mısralık millî bir nazım şeklinin de adı olan tuyuğ, Türk halk edebiyatındaki mâninin aruz ölçüsüyle söylenmiş bir şekli gibidir. Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 5879 numarada kayıtlı şiir mecmuasında, tuyuğ nazım şekline yararlanılarak geliştirilen ilginç bir oyun mevcuttur. Bu oyunda, 1'den 30'a kadar numaralandırılan 30 tuyuğ vardır. Bu tuyuğların her birinde; aralarında elma, armut, üzüm, karpuz, nar gibi meyvelerin ve lâle, gül, nergis, benefşe gibi çiçeklerin de bulunduğu 30 varlıktan biri ele alınmaktadır. Bu 30 varlığın her birinin ismi; 15 satır ve 5 sütunun meydana getirdiği 75 kutudan müteşekkil bir tablo üzerine, o varlığın ele alındığı tuyuğun numarasını verecek şekilde yerleştirilmiştir. Bu yerleştirmede; 1, 2, 4, 8 ve 16 sayılarından oluşan 5 sütun üzerine söz konusu 30 varlıktan her birinin, kendi tuyuğunun numarasına göre yazılması esas alınmıştır. Örneğin 5 numaralı tuyuğda ele alınan ayvanın, söz konusu tabloda 1 ve 4 sayılarına ait sütunlar üzerine yazılmış olduğu görülmektedir. Bu suretle; 1'den 30'a kadar söylenen/akılda tutulan bir rakamın tabloda hangi sütun/sütunlar üzerinde oluşturulabileceğine bakılarak tespit edilecek

Abstract

Tuyug means singing a song, a praising or a wording that is implicit, covert, punned or implicative. In the classical Turkish poetry, tuyug is also the name of a four verse national poetry format of the aruz prosody that is written with the fâilâtün fâilâtün fâilün pattern. In the poetry journal that is registered with number 5879 in the Süleymaniye Library Written Donations, there is an interesting game that is developed by using the tuyug verse format. This game includes 30 pcs tuyugs that are numbered from 1 to 30. Each of these tuyugs handle one of 30 objects that include fruits such as apple, pear, grape, water melon, pomegranate and flowers such as tulip, rose, daffodil and violet. The name of each one amongst these 30 objects are placed on a table, which is comprised of 75 boxes formed by 15 lines and 5 columns, in a manner that it shows the number of the tuyug that handles the object in question. For this placement, it is essential that each of said 30 objects are written according to the number of its own tuyug on 5 columns, which comprise numbers 1, 2, 4, 8 and 16. For instance, we see that the quince handled by tuyug number 5 is written on the columns that pertain to numbers 1 and 4 in the said table. With this, one can think that by reading the tuyug, which belongs to the object that will be found by looking at on which column/columns a number said/kept in mind

* Bu makale, 12-14 Mayıs 2017 tarihleri arasında Atatürk Üniversitesi Sürekli Eğitim Araştırma ve Uygulama Merkezi (ATASEM) ve Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü ortaklığında Erzurum'da gerçekleştirilen Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Bilgi Şöleni'nde "Tuyuğlarla Tertip Edilen Bir Oyun: Aklından Bir Tuyuğ Tut!" başlığı altında sözlü sunumu yapılan bildirinin bazı değişikliklerle gözden geçirilmiş hâlidir.

varlığa ait tuyuğun okunması yardımıyla rakamı söyleyen/aklında tutan muhatabın gönlünden geçenlere yönelik çıkarımlarda bulunulduğu düşünülebilir. 30 tuyuğun çoğunun üçüncü ve dördüncü mısralarında karşımıza çıkan “gönlünüzden çünkü ilimon dutduğunuz, şol gönlüde dutduğundur nâr-ı gül” gibi ibareler de bu oyunun, 1’den 30’a kadar söylenen/akılda tutulan sayılardan varlıklara ve oradan da tuyuğlara ulaşma üzerine kurgulanmış olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Eğlenceli bir aritmetik alıştırmaya gibi görülebilecek bu oyun, aynı zamanda söz konusu otuz varlığın Klâsik Türk edebiyatı ürünlerine (burada tuyuğa) yansıyan hayal ve çağrışım cephelerini tanıma / tanıtmaya bakımından da zarif bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmada, söz konusu 30 tuyuğ tanııldıktan sonra bu tuyuğların, bir oyunun öğeleri olarak nasıl yapılandırıldıkları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: tuyuğ, oyun, meyveler, cinas, rakam

from 1 to 30 can be created, the person saying the number/keeping it mind makes inferences about the things on his mind. Expressions such as “gönlünüzden çünkü ilimon dutduğunuz, şol gönlüde dutduğundur nâr-ı gül” that we encounter in the third and fourth verses in the majority of 30 tuyugs, increase the possibility that this game is fictionalized on reaching objects from numbers said / kept in mind from 1 to 30 and from there, reaching to tuyugs. This game can be seen as a joyful arithmetic exercise and it can also be considered as an elegant application in terms of introducing the imaginary and associative aspects of these thirty objects that are reflected on the products of the Classic Turkish Literature (here, on tuyug). This study has examined how these 30 tuyugs are structured as the components of a game after their introduction.

Key Words: tuyug, game, fruits, pun, number

Giriş

Klâsik Türk şiiri, duygu ve düşünce dünyamızın birbirinden renkli hâl ve görünümelerini muhtelif hayal ve çağrışım katmanlarından bizlere aksettiren şâirlerin estetik ürünleri üzerinde yükselmiştir. Yaklaşık altı yüz yıllık bir birikimi kuşatan bu şiir ikliminde şâirler; farklı nazım şekilleriyle aşkı, sevgiliyi, ölümü, neşeyi, sevinci, ayrılığı, tasavvufu, dinî hassasiyetleri, mevsimleri kısacası aklımıza gelebilecek her türlü duygu, fikir ve inanç değerlerini, çeşitli hayat sahnelerini ele alıp değerlendirmişlerdir. Bu muhtelif şekil kıyafetleri içinde; gazel, kasîde ve mesnevî gibi son derece rağbet edilenlerinin yanı sıra Anadolu coğrafyasında teşekkül eden Klâsik şiir geleneğinde çok da yayılım sahası bulamamış tuyuğ gibi şiir yapılarıyla da karşılaşmamız mümkündür.

Tuyug (toyuk, toyık, tuyuk, tuyug, duyug); “şiir, şarkı, türkü; şarkı söyleme, övme; kapalı ve cinaslı, îmalı söz” anlamında Türkçe bir kelimedir. Edebiyat terimi olarak da Türk şiirinin millî nazım birimi olan dörtlüklere dayalı ve yine Arap ve İran edebiyatlarında görülmeyip yalnızca Türk edebiyatında kullanılan bir nazım şeklidir. Bu nazım şeklinin yalnız Türk Klâsik şiirinde meydana çıkmış olması, esas itibarıyla bu şeklin Türk Halk edebiyatından gelmekte olduğuna bir delil niteliğindedir (Köprülü 1989: 194). Tuyuğun, Halk edebiyatındaki mâni türünün Klâsik şiirimizdeki rubâî karşılığı olarak teşekkül etmiş olduğu da söylenebilir. Zîrâ bu nazım şeklinin ürünleri divânlarda çoğu kez kıt’a ya da rubâî başlıkları altında karşımıza çıkmaktadır (İpekten 2015: 81-82). Bu doğrultuda tuyuğ, Türk halk edebiyatında 11’li hece ölçüsüyle mahlassız söylenen ve dört mısradan oluşan cinaslı mâniye; iki beyitten meydana gelişi, mahlassız oluşu ve kafiye örgüsü gibi hususlarda da rubâîye benzer (Öztoprak 2012: 450).

Tuyuğ, dört mısralık bir nazım şeklidir. Kafiye örgüsü genel itibarıyla mâni ve rubâide olduğu gibi *axaxa* şeklindedir; bununla birlikte kıt'a düzeninde yani ilk ve üçüncü mısraları kafiyesiz şekilde (*xaxa*) yahut bütün mısraları kafiyeli (musarra') yazılan tuyuğlarla da karşılaşmak mümkündür. Mânilerde olduğu gibi cinaslı kafiyelerden yararlanılması, tuyuğun ayırıcı özelliklerinden biridir. Buna karşılık iki mısraı cinassız hatta cinaslı kafiyeden hiç destek almayan tuyuğların varlığı da unutulmamalıdır. Tuyuğun ikinci ayırıcı özelliği ise, hemen hemen yalnız "*fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*" kalıbıyla yazılmasıdır ki bunun dışındaki kalıplarla yazılmış tuyuğ yok denecek kadar azdır (İpekten 2015: 82).

Şâirlerin hikemî ve lirik muhtevaları kısaca dile getirmek veya görüşlerini, inançlarını ortaya koymak istediklerinde tercih etmiş oldukları görülen tuyuğlarda, mânilerde genellikle görüldüğü gibi, ilk iki veya üç dizede üzerinde durulacak fikre zemin hazırlanıp son dizede hükmün veciz şekilde ortaya konması esastır (Öztoprak 2012: 450).

Türk edebiyatında tuyuğ nazım şekli daha çok Âzerî ve Çağatay sahalarında rağbet görmüştür. Anadolu'da ilk örnekleri, mevcut bilgilere göre Kadı Burhâneddîn'e (ö. 800/1398) aittir. Kadı Burhâneddîn, sade bir Türkçe ile bazıları cinassız olarak ve tasavvufî zihniyette 119 tuyuğ yazmıştır. Kadı Burhâneddîn'in çağdaşı, Hurûfliğin kurucusu Fazlullâh Hurûfî'nin de halifesi olan Seyyid Nesîmî de hemen hepsi cinassız ve çoğu musarra' düzende yazdığı 382 tuyuğ ile bu nazım şeklinin önemli temsilcilerinden biri olduğunu net bir şekilde göstermiştir (Öztoprak 2012: 450).

Tuyuğ nazım şeklinin asıl kullanım sahası Çağatay edebiyatıdır. Ali Şîr Nevâ'î'nin (ö. 1501), üçüncü dîvânı olan *Bedâiyu'l-vasat*'ında 15 tuyuğ vardır. Nevâ'î, *Mizânü'l-evzân* adlı eserinde, "*O vezinlerden birisi tuyuğdur ki iki beyitten ibarettir. Ve tecnis yapılmasına gayret ederler. Ve o vezin remel-i müseddes-i mahzûftur.*" (Ali Şîr Nevâ'î 1993: 115) sözleriyle tuyuğ nazım şekli hakkında bilgi verir. Tezkiresinde Çağatay sahasındaki tuyuğlardan bazılarını zikrettiği gibi, bir dîvânının önsözünde de bu şeklin, öteki nazım şekillerine üstünlüğünü ortaya koymaya çalışmıştır. Nevâ'î'nin, sade bir dille yazılmış olup aşk, sâkî, sevgilinin kaşı, gözü, gamzesi, kirpiği gibi Klâsik şiir mevzularını işleyen tuyuğları, bu nazım şeklinin seçkin örneklerini teşkil eder. Tuyuğun anavatanı kabul edilebilecek olan Çağatay edebiyatında, Ali Şîr Nevâ'î'nin dışında, XIV. yüzyılda Yusuf Emîrî; XV. yüzyılda Mevlânâ Lutfî (ö. 897/ 1492 [?]), Bâbü Şâh (ö. 1530), Gedâ'î, Şeybânî Hân (1451-1510), Ubeydî (1480-1539), Munis Harezmi ve Sultân İskender-i Şîrâzî tuyuğ şâirleri olarak gösterilebilir (Kızıltunç 2008: 111-116).

Anadolu sahası Türk edebiyatında tuyuğ çok ilgi görmemiş, onun yerine rubâi tercih edilmiştir. İvazpaşazâde Atâî (ö. 841/1437-38 [?]), tuyuğ nazım şeklinin Anadolu'daki en önemli temsilcilerinden biridir. Nazım tekniği oldukça sağlam olan Atâî'nin dîvânında güzel sayılabilecek tuyuğlar vardır. Atâî'nin dışında XV. yüzyılda Kemal Ümmî, Karakoyunlu Hükümdarı Cihân Şâh (Hakîkî), XVI. yüzyılın başlarında Amasyalı Münîrî, XVI. yüzyılın sonlarında Misâli, XVII. yüzyılın başlarında Muhîti ve Edirneli İlmî de tuyuğ yazmışlardır. Bu şâirlerin çoğunun tuyuğlarında Kadı Burhâneddîn, Nesîmî, Ali Şîr Nevâî ve Atâî'nin tesirlerini görmek mümkündür. Hurûfî şâirleri üzerinde bilhassa Nesîmî'nin etkisi dikkat çekicidir. Tuyuğ nazım şekli, XVII. yüzyıldan itibaren yerini tamamen rubâi ve mâniye bırakmıştır (Öztoprak 2012: 450).

Bu çalışmada, Anadolu'daki gelişim süreci XIV. yüzyıldan XVII. yüzyıla kadar uzanan tuyuğ nazım şekliyle tertip edilen bir oyun/eğlence kurgusu ele alınacaktır. Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar bölümündeki bir şiir mecmuasının içerisinde yer alan, Alî adlı şâire ait otuz tuyuğ ve bu otuz tuyuğda ele alınan otuz farklı varlığın belirli bir düzende yerleştirildiği bir tablonun tanıtımı yapılacak; ardından söz konusu oyunun/eğlencenin işleyişine ilişkin tahmin ve değerlendirmelerde bulunulacaktır. Ayrıca tuyuğ nazım şeklinin; kelime anlamı, millî karakteri, ahenk ve yapı özellikleri itibarıyla bu oyunun temel aracı olma noktasında tercih edilmesi üzerinde durulacaktır.

1. Tuyuğların, İçerisinde Yer Aldığı Mecmuanın Tanıtımı

İçerisinde, bu çalışmada tanıtılan otuz tuyuğun da yer aldığı *Mecmû 'a-i Eş'âr* adlı yazma, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 5879 numarada kayıtlıdır. Toplam 191 varak olan eserin her sayfasında 9 satır bulunmaktadır. Dış ölçüleri 200x70 mm, iç ölçüleri ise 135x43 mm'dir. Kahverengi, iç kısmı ebru kaplamalı, gömme şemseli ve oldukça yıpranmış meşin bir cilt içerisinde yer alan yazma, harekeli nesih hatla kaleme alınmıştır. Cetveller ve başlıklar kırmızı mürekkeplidir. Nüsha sonradan numaralandırılmıştır.

Eserin 1^a yüzünün hemen başında, Nesîmî'nin bir gazelinin son üç beyti yer almaktadır. Bu da yazmanın baş kısmında kopmuş varak veya varaklar olduğunu göstermektedir. 1^a yüzündeki ilk beyit şöyledir:

*Girem Beytü 'l-harâm içre kulam tâ secde bâbından
Beni şol müdde 'î sanur iragam ya 'ni tapuñdan*

Eserin sonunda yani 191^b yüzünde herhangi bir istinsah kaydı bulunmamaktadır. Bu yüzde; aralarında Nesîmî, Şeyhî, Ahmed, Nizâmî, Adnî, Zamânî, Hafî ve Resmî gibi şâirlerin adlarının ve bu adların hemen altında da kırmızı mürekkeple, muhtemelen bu şâirlerin mecmuada yer alan şiirlerinin sayısının yerleştirildiği bir tablo bulunmaktadır. Bu fihristin hemen üzerinde de kurşun kalemle "Ümmî Sinân Hazretleri" yazılıdır. Eserin 191^a yüzünde mecmua, Dîdârî'nin şu makta beytiyle sona ermektedir:

*Bülbülü zârını ol gül diñlemez Dîdârî âh
Gülşende kîyunuñ her lahza bucagın ögredür*

191 varaklık mecmuanın başında olduğu gibi iç ve son kısımlarında da azımsanmayacak sayıda yaprağın kopmuş olduğunu söylemek gerekir. Zîrâ 191 varak boyunca ismine hiç rastlanmayan Hafî'nin, 191^b yüzündeki tabloda 202 şiirinin mecmuada yer aldığı belirtilmektedir ki sayısı verilen bu şiirlerin kopuk varaklarda bulunduğu söylenebilir. Yine söz konusu tabloda, mecmuada 103 şiiri olduğu kaydedilen Adnî'nin mevcut varaklarda bu kadar şiirinin bulunmaması da kopmuş yapraklar için başka bir kanıt oluşturur. Ayrıca mevcut varakların sıralanışında da birtakım dağınıklıklar söz konusudur.

Mecmuada XIV, XV ve XVI. yüzyıl şâirlerinin şiirleri derlenmiştir. Mecmuada şiirleri toplanan şâirlerden tespit edilebilenleri; Alî, Adnî, Ahmed, Atâyî, Ca'fer, Dîdârî, Hadîd(î), Halîlî, Hayâlî, Hıtâyî, Hicâbî, Hüseyinî, İshâk, Kânî, Kâsım, Kaygusuz, Kerîmî, Mahmûd, Mahvî, Makâlî, Medhî, Melihî, Mihri, Mu'îdî, Necâtî, Nesîmî, Niyâzî, Nizâmî,

Remzî, Revânî, Resmî, Sabâyî, Safâyî, Sâfi, Sehâyî, Şem'î, Şevkî, Şeyhî, Şîrâzî, Tâli'î, Vezirdaroğlu, Zâlî ve Zâtî'dir. Nizâmî, Halîlî, Ahmed, Şeyhî, Nesîmî ve Adnî, mecmuada en çok şiirleri derlenen şâirlerdir. Çalışmamıza konu olan 30 tuyuğ, bu mecmuada 137^a-144^a aralığında yer almaktadır.

2. Oyun Kurgusunun Temel Unsurları Olan Tuyuğların ve Bu Tuyuğların Şâirinin İncelenmesi

Tuyuğ nazım şeklinin; akıldan/gönülden geçen dilek ve niyetlerin tahmin edilmesine dayalı bir oyun tasarımının malzemeleri olarak değerlendirilmiş olabileceğini düşündüren ve bu çalışmanın konusunu oluşturan tuyuğ kompozisyonu bu başlık altında incelenecektir. Öncelikle; Klâsik Türk şiirinin kuruluş dönemi şâirlerinden olup söz konusu otuz tuyuğu da nazmetmiş olan Alî tanıtılacaktır. İkinci olarak bu otuz tuyuğun şekil, ahenk, dil ve içerik özellikleri ele alınacaktır.

2.a. Tuyuğların Şâiri: Alî

Tuyuğ nazım şeklinde şâirler mahlas kullanmazlar (Öztoprak 2012: 450; İpekten 2015: 82). Bu nedenle, hacimli bir şiir mecmuasının içerisinde karşımıza çıkan tuyuğların şâirini bulmak, tuyuğların başında şâirin adını veren genel bir başlık bulunmadıkça veya önceki ve sonraki şiirlerin sahipleri üzerinden birtakım tahminlerde bulunulmadığı müddetçe, ilk bakışta kolay değildir. Bu bildiride tanıtılan otuz tuyuğun Alî adlı bir şâire ait oluşuna dair ise elimizde net bir ipucu mevcuttur. Şâir; “misk”in ele alındığı 23 numaralı tuyuğun “*Alîye bu saç-ile her-dem saçın*” şeklindeki üçüncü mısrasında ve “benefşe”nin yerleştirildiği 29 numaralı tuyuğun “*İy 'Alî sen virme gönül degmeye*” şeklindeki ilk mısrasında, mahlas kullanmama geleneğinin aksine, adını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Şâir, bu tasarrufuyla adeta, otuz tuyuğla tertip ettiği şiir dizisine, her bölümü tuyuğ türünün özelliklerine uygun olarak yapılandırılmış otuz birimlik müstakil bir manzume nazarıyla bakmış ve bu vesileyle çalışmasının son birimlerinden birinde - burada ikisinde- mahlasıyla imzasını atmak istemiş görünmektedir. Ve bu da otuz tuyuğun, övme veya bir oyun kurma gibi belirli bir amaç doğrultusunda tertip edilmiş olabileceğini düşündürür. Ayrıca 1'den 30'a kadar numaralandırılarak verilen otuz tuyuğdan hemen sonraki varaklarda Alî adlı bir şâire ait iki gazelin yer aldığını da burada eklemek gerekir.

Fatih Sona, Klâsik Türk şiirinin kuruluş dönemini oluşturan XIV-XV. yüzyıl aralığında adını duyurmuş olan Alî'nin *Dîvân*'ını, Millî Kütüphane'de Yazma F. B. 222 numarada tespit ettiği *Dîvân* nüshasına dayanarak hazırlayıp 2005 yılında yüksek lisans tezi olarak sunmuştur (Sona 2005). Bu tez çalışmasında Fatih Sona; söz konusu nüshada Alî'nin *Dîvân*'ının 3 kasîde, 2'si müstezat ve 7'si Farsça olmak üzere 198 gazel, 1 tuyuğ ve 1 müfretten oluştuğunu belirtmektedir (2005: XLIV). Ayrıca Sona; Eğirdirli Hacı Kemal'in *Câmî 'u'n-Nezâ'ir*'inde bulunan Alî mahlaslı 9 gazeli ve *Türk Edebiyatı Tarihi* kitabında, Alî'nin *dîvân*ının elinden geçtiğini söyleyen (Kocatürk 1970: 135) Vasfi Mahir Kocatürk'ün *Divan Şiiri Antolojisi*'nde tespit ettiği 18 tuyuğu (1963: 19-20) da hazırlamış olduğu *Dîvân*'a aldığını eklemektedir (2005: XLIV-XLV). Bu sûretle Alî'nin *Dîvân*'ında gazel sayısı 207'ye, tuyuğ sayısı da 19'a ulaşmıştır. *Divan Şiiri Antolojisi*'nde bulunarak *Dîvân*'a dâhil edilen söz konusu 18 tuyuğun hepsi, çalışmamıza konu olan 30 tuyuğ (*Mecmû'a-i Eş'âr*: 137^a-144^a) arasında yer almaktadır. Kalan 12 tuyuğla birlikte Alî

Dîvânî'ndaki tuyuğ sayısı -şimdilik- 31'e ulaşmış durumdadır. Mecmuada 30 tuyuğun hemen arkasından gelen, biri “-dür benüm” redifli 5 beyitlik ve diğeri “-(y)a beñzer” redifli 9 beyitlik, Alî mahlaslı iki gazelin (*Mecmû'a-i Eş'âr*: 144^b-146^a) söz konusu 30 tuyuğun sahibi Alî'ye ait olduğu düşünüldüğünde, Fatih Sona'nın hazırlamış olduğu *Alî Dîvânî*'ndaki “Gazeliyyât” bölümünde bulunmayan bu iki gazelle birlikte *Dîvân*'daki toplam gazel sayısının -şimdilik- 209'a ulaştığını da eklemek gerekir.

Fatih Sona; *Alî Dîvânî*'nin dil özellikleri bakımından Eski Anadolu Türkçesinin (XIV-XV. yüzyıllar) özelliklerini taşıdığını, bu nedenle Alî'yi XIV. yüzyıl sonunda ve XV. yüzyılın başlarında yaşamış bir şâir olarak kabul etmenin uygun olacağını ancak bu konuda bir kesinliğin de bulunmadığını belirtir (2005: XI). Alî'nin, *Dîvânî*'ndaki beyitlerde sık sık gurbette olduğundan bahsettiğini, yerinden yurdundan ayrı bulunduğunu belirttiğini dile getiren Sona, şâirin bir zorunluluktan dolayı gurbete çıkmış olabileceğine değinir (2005: XI-XII). Bunların yanı sıra Alî'nin Farsça şiirler yazması ve Arapçayı şiirlerinde kullanmasının, onun bu dilleri bildiğini gösterdiğini; *Dîvân*'nda sadece Selmân-ı Sâveci ile kendisini mukâyese ettiğini; şiirlerindeki yalnlık ve Türkçe kelime bolluğunun dikkat çekici olduğunu; Farsça bilmesine rağmen Arapça ve Farsça kelimeleri fazla kullanmadığını; aruz veznini kullanma bakımından başarılı sayılabileceğini; aşkı şiirlerinde sıkça işlediğinden şiirlerinin genel olarak âşıkâne kabul edilebileceğini; Klâsik şiirimizin mazmunlarını yeri geldikçe kullandığını; cinas sanatından sıkça yararlandığını, lâfız oyunları yapmaktan da geri durmadığını ortaya koyar (Sona 2005: XIII-XXIV).

Alî'nin hakkında bilgi veren tek biyografik çalışma olma özelliğine sahip *Sehî Bey Tezkiresi*'nde Alî'nin nerede, ne zaman yaşadığını ve hayatına ilişkin ayrıntılara değinilmemiştir (Kut 1978: 202-203). Bu detaysız tanım ve üstelik şâirin *Dîvân*'nda, tanınan bir kişiye sunulmuş bir kasîde bulunmamasının (Sona 2005: 1-7) meydana getirdiği belirsizlik; Alî'nin yaşadığı yüzyıl konusunda XIV. yüzyıl (Kocatürk 1970: 134), XIV. yüzyılın sonu ile XV. yüzyılın başları (Çelebioğlu 1999: 44) ve XV. yüzyıl (Cumbur ve Deniz 2002: 314) şeklinde farklı görüşlerin ileri sürülmesine zemin hazırlamıştır.

Alî'yi “*Şu'arâ-yı mütekaddimîn kısmındandır.*” sözleriyle tanıtan Sehî Bey; onun ilim ehlienden olup fazîlet ve kemal tahsil ettiğini ve marifet kesbettiğini belirtir (Kut 1978: 202) Bu bilgi ışığında, Alî'nin müderris olduğu ileri sürülebilir. *Dîvân*'nda da Alî'nin müderris olduğu bilgisini destekleyen beyitler vardır (Sona 2005: XIII). Sehî Bey, “...*üslûb-ı ma'ânî-i eş'âr ve tarîka-i vâdî-i güftârda mûmâreset ve kudret bulmuş kimesne...*” olarak şiir sahasındaki yetenek ve kudretini teslim ettiği Alî'nin, sözlerinin akıcı ve edâsının nefis olduğuna ve yer yer güzel gazeller yazdığına değinir (Kut 1978: 203). Ayrıca Alî'nin, mesnevî vâdisinde *Derdnâme-i Alî* adlı bir eser ortaya koyduğuna (Kut 1978: 203) da işaret eder. Âmil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Mesnevi* adlı eserinde Alî'nin *Derdnâme*'sinin 14. yüzyıl mesnevîlerinden olduğunu ancak yerinin bilinmediğini belirtmektedir (1999: 44). Bu mesnevînin herhangi bir nüshası henüz tespit edilememiştir (Sona 2005: XLV).

Vasfî Mahir Kocatürk ise Alî'nin; şiirleriyle Dehhânî ile Ahmet Paşa arası nazımın tekâmülünü temsil ettiğini, dilinde XIV. yüzyıl nazımına has sadelik ve Türkçe kelime bolluğunun öne çıktığını, çeşitli vezinlerde gösterdiği nazım kudreti ve dil düzgünlüğünün mükemmele yakın olduğunu, taklitten uzak bir görünüm sergileyen ifadesinde şahsiyet ve samimiyet bulunduğunu, lâfız oyunlarına fazla düşkün olmamakla birlikte bunlardan da

büsbütün kaçınmayıp İran şiirinden gelen kelime mazmunlarını çağdaşları gibi şiirde işlemeye devam ettiğini kaydeder. Ali'nin, birçok gazeliyle Klâsik Türk şiiri tekâmülü içine girmiş bulunduğunu vurgulayan Kocatürk, onu XIV. yüzyıl Klâsik şiirinin gazel vâdisini ilk geliştirenlerden biri ve devrine göre olgun ve kudretli bir şâir olarak tanıtır. *Dîvân*'ının da edebiyatımızın ilk dîvânları arasında bulunduğunu ekler (Kocatürk 1970: 134-135)

2.b. İnceleme Konusu Olan Otuz Tuyuğun Şekil, Ahenk, Dil ve Muhteva Özellikleri

Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 5879 numarada kayıtlı *Mecmû'a-i Eş'âr* adlı yazmanın 137^a-144^a aralığında yer alan 30 tuyuğ, 1'den 30' a kadar numaralandırılmış ve her tuyuğda çoğunluğunu meyve ve çiçeklerin oluşturduğu otuz varlıktan biri işlenmiştir. Meyve ve çiçekler dışında tercih edilen nesnelere de, tıpkı meyve ve çiçekler gibi, koku ve lezzet bakımından çekicilikleriyle öne çıkan varlıklar olduğu görülmektedir. Bu otuz varlık, kendilerine verilen numaralarla birlikte şu şekilde sıralanabilir:

Alma (Elma) (1), emrûd (armut) (2), yaş üzüm (3), incir (4), ayva (5), bâdem (6), nâr (7), turunç (8), fındık (9), fıstık (10), kara üzüm (11), leblebi (12), zerdali (13), kayısı (14), kiraz (15), şeftali (16), limon (17), kavun (18), karpuz (19), şeker (20), helva (21), pâlûde (pelte) (22), müşg (misk) (23), anber (24), gül (25), reyhân (26), lâle (27), nergis (28), benefşe (menekşe) (29), ergavân (erguvan) (30).

Ali'ye ait otuz tuyuğun hepsi "*fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*" vezniyle kaleme alınmıştır. Yer yer ciddi vezin bozukluklarıyla karşılaşılabilir (3. tuyuğun 2. mısrası, 4. tuyuğun 2. mısrası, 16. tuyuğun 1. mısrası, 24. tuyuğun 1. mısrası, 28. tuyuğun 3. mısrası ...). Tuyuğlarda; bu vezin bozukluklarının önemli bir kısmının, müstensihin yanlış veya eksik kelime yazmasından kaynaklanmış olabileceğini ciddi olarak düşündüren birtakım yazım yanlışlıkları dikkat çekmektedir. *Ali Dîvânı*'na *Dîvan Şiiri Antolojisi*'nden alınan 18 tuyuğda oldukça az aruz kusuruyla karşılaşmamız da söz konusu bozuklukların, müstensihin yazımından kaynaklanmış olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Şâir Ali, 23 ve 27 numaralı tuyuğlarda kafiyeleri *aaaa* şeklinde düzenlemiştir. Bunların dışındaki 28 tuyuğu ise, tuyuğun geleneksel kafiye örgüsü olan ve onu mâniye yaklaştıran *aaxa* şeklinde tertip etmiştir.

Tuyuğ yazım şeklinin adeta alametifarıkası olan cinas sanatı, Ali'nin tuyuğlarının önemli bir bölümünde karşımıza muhtelif türleriyle çıkmaktadır. Bu da cinasın, tuyuğun millî karakterini besleyen önemli bir ahenk kaynağı olarak bu nazım şekli tasarrufunda ne derece önemsendiğini göstermektedir. Ali'nin, otuz tuyuğ içerisinde tertip ettiği cinaslardan tespit edilebilenleri şunlardır:

Tablo 1. Tuyuğlarda yer alan cinaslar ve türleri

Tuyuğın numarası	Tuyuğda cinasa konu olan kelime/kelime grupları	Tuyuğda cinasa konu olan kelime/kelime gruplarının anlamları	Cinas türü
1	alma	Almak fiilinin emir kipi 2. tekil şahıs olumsuz çekimi	Cinas-1 tam Cinas-1 mefrük
	al ma	İşte, haydi al!	
	alma	Elma meyvesi	
3	gözüm	Benim gözüm	Cinas-1 lâhık
	gözüm	Benim gözüm	
	üzüm	Üzüm meyvesi	
6	âdem	İnsan	Cinas-1 mutarraf
	bâdem	Bâdem yemişi	
7	gül-nâr	Nar çiçeği	Cinas-1 mükerrer Cinas-1 tam
	nâr	Ateş, od	
	nâr	Nar meyvesi	
10	simen/semen	Yâsemîn	Cinas-1 lâhık
	Yemen	Yemen ülkesi	
Tuyuğın numarası	Tuyuğda cinasa konu olan kelime/kelimeler	Tuyuğda cinasa konu olan kelime/kelime gruplarının anlamları	Cinas türü
11	yarıla	Yarma işi; üzerinde yarık açılması	Cinas-1 tam
	yâr-ile	Sevgiliyle, dostla	
13	derdine	Gamına, kederine	Cinas-1 lâhık
	zerdine	Sarılığına, solgunluğuna	
	gerdine	Tozuna	
14	kaysıdur	Hangisidir?	Cinas-1 tam
	kaysıdur	Kaygısındır, tasasıdır	
	kaysıdur	Kayısı meyvesi	
15	dutduñuz	Her tarafa yayıldınız, dünyâyı tuttunuz	Cinas-1 tam Cinas-1 lâhık
	ütdüñüz	Yendiniz, oyunda kazandınız	
	dutduñuz	(Bir şey) düşündünüz	
16	toyur	Açlığımı gidermek fiilinin emir kipi 2. tekil şahıs çekimi	Cinas-1 lâhık
	buyur	Etmek, eylemek fiilinin emir kipi 2. tekil şahıs çekimi	

17	deler	Delmek fiilinin geniş zaman 3. tekil şahıs çekimi	Cinas-1 tam Cinas-1 muharref
	diler	Biri için bir dilekte bulunmak fiilinin geniş zaman 3. tekil şahıs çekimi	
	diler	Arzu etmek fiilinin geniş zaman 3. tekil şahıs çekimi	
18	dele	Delmek fiilinin istek kipi 3. tekil şahıs çekimi	Cinas-1 tam Cinas-1 muharref
	dile	Rica etmek, arzu etmek fiilinin emir kipi 2. tekil şahıs çekimi	
	dile	Tat alma organı (dile düşmek deyiminde)	

Tuyuğun numarası	Kelime/ kelime grupları	Kelime/kelime gruplarının anlamları	Cinas türü
19	sûz-ile	Yanma, tutuşma ile	Cinas-1 tam
	söz-ile	Söz, konuşma ile	
22	-âlûdedür	Bulaşmıştır, bulaşıktr	Cinas-1 tam Cinas-1 mutarraf
	âlûdedür	Hastadır; suçludur	
	pâlûdedür	Peltedir	
23	çîn	Kıvrım, büklüm	Cinas-1 tam Cinas-1 mutarraf Cinas-1 müzeyyel
	-çîn	Toplayan, derleyen	
	Çîn	Çin ülkesi	
	saçın	Sürünmek; tenine, giysisine sürmek	
24	saç	Saç, zülûf	Cinas-1 mefrûk
	dil-beri	Gönlü alıp götüreni, güzeli	
25	dil berî	Gönlü sâlim, temiz kılmak	Cinas-1 mutarraf Cinas-1 tam
	degül	Değil	
	gül	Gülmek fiilinin emir kipi 2. tekil şahıs çekimi	
27	gül	Gül çiçeği	Cinas-1 tam Cinas-1 mutarraf
	aladur	Ela renklidir	
	aladur	Almayı sürdür	
	lâledür	Boyna takılan demir halka(lı kul)	
28	lâledür	Lâle çiçeği	Cinas-1 lâhık
	yüzün	Yüz, çehre	
	sözün	Söz, konuşma	
	gözün	Görme organın	Cinas-1 tam
	degmeye	Herhangi bir, gelişigüzel, rastgele (kişiye)	

29	degmeye	Dokunmak, düşmek, bulaşmak fiili istek kipi 3. tekil şahıs olumsuz çek.	Cinas-ı lâhık
	egmeye	Bükmek, eğik duruma getirmek fiili istek kipi 3. tekil şahıs olumsuz çek.	

Otuz tuyuğda kullanılan dil, Eski Anadolu Türkçesine has fonetik hususiyetler (*ilimon* [17. tuyuğ], *bigi* [12, 13 ve 18 numaralı tuyuğlar]...) ve kelime kullanımları (*yahşî* [17. tuyuğ], *degme* [29. tuyuğ], *ma* (işte, al) [1. tuyuğ], *kaysıdur* [14. tuyuğ], *kayı* (kaygı, endişe) [14. tuyuğ], *ütmek* [15. tuyuğ] ...) açısından örnekler sunmaktadır. Oldukça akıcı, rahat ve olabildiğince yalın bir söyleyişle tertip edilen tuyuğlarda, dönem özelliklerine uygun olarak Türkçe kelimelere ağırlık verildiği dikkat çekmektedir. Otuz tuyuğ içerisinde üç kelimedenden mürekkep tek bir Farsça terkip bulunmaması, yine iki kelimedenden mürekkep Farsça tamlama sayısının 20 kadar olması da kelime tercihlerinin Türkçeden yana kullanıldığının bir göstergesidir. Genel itibarıyla; bu tuyuğların üslûbunun, dilin gündelik kullanımına yaklaştırılması ve bu şiirlerin toplumun duygu ve düşünce hafızasına kazandırılmasının amaçlandığı söylenebilir.

Ali'nin, bu tuyuğlarda deyimlerden de hatırı sayılır ölçüde yararlandığı görülmektedir. *Bağrını delmek* (17. tuyuğ), *terk-i ser kılmak* (20. tuyuğ), *gönlünü almak* (21. tuyuğ), *yüzüne gülmek* (25. tuyuğ), *gönül vermek* (29. tuyuğ), *amân vermemek* (30. tuyuğ), *(ayrığı) gözü görmemek* (3. tuyuğ), *bağrı yarılmak* (11. tuyuğ), *derd(in)e düşmek* (13. tuyuğ) ve *dile düşmek* (18. tuyuğ) gibi deyimlerle de şâir, dilin gündelik kullanımını tuyuğlara yansıtmaya çalışmıştır.

Otuz tuyuğdaki seslenişlerin hemen tamamı; Klâsik Türk şiirinde, sevgiliye kavuşma arzusuyla yanıp tutuşan, dilini onun ideal güzelliğini övmeye hasreden, hasret ateşlerinde canıyla oynayan, sevgilinin merhametine sığınmaktan başka bir sermayesi olmayan âşık tipinin rûhunu yansıtacak şekilde tertip edilmiştir. Bu noktada, bu otuz tuyuğdan her biri bir âşık hasbihâli, bir âşık arzuhâli görünümündedir. Otuz tuyuğun her birinde karşımıza çıkan, birbirinden lezzetli ve hoş kokulu varlıkla da söz konusu bu dertleşme ve hâl sunumlarına tatlı ve eğlenceli bir çerçeve çizilmiş olmaktadır. Tuyuğlara yerleştirilen otuz nesnenin Klâsik Türk şiirinin -ve hatta Türk Halk edebiyatının- hayal ve çağrışım kompozisyonları içerisinde kazanmış olduğu mecaz değerleri de göz ardı edilmemiştir. Aşağıdaki tabloda, bu otuz varlıktan birkaçının, şiir bağlamında kurgulanan hayallerde kendilerine eşlik eden kelimelerle aynı tuyuğ içerisinde nasıl buluşturulduğuna dair örnekler yer almaktadır:

Tablo 2. Tuyuğlarda adı geçen varlıklar ve onlarla ilişkilendirilen unsurlar

Tuyuğ numarası	Tuyuğa yerleştirilen varlık	Tuyuğa yerleştirilen varlıkla tenasüp oluşturan kelimeler
1	elma	ruh (yanak)
6	bâdem	göz
7	nâr	ruh (yanak), gül-nâr (nar çiçeği), yürek
8	turunç	hadd (yanak), 'izâr (yanak), koyun (sîne)

10	fıstık	la'1 (gibi dudak), 'akîk-i Yemen, leb-i handân (gülen dudak), piste-dehen (fıstık ağızlı)
11	kara üzüm	la'1-i şeker-bâr (şeker saçan dudak), tûtî
13	zerdâlû	beñiz (yüz), zerd (renk)
16	şeftâlû	em (ilaç), leb, vasl (kavuşma)
20	şekker	şîrîn, tûtî, dehen
21	helvâ	'ıyş, tatlu
22	pâlûde	la'1 (gibi dudaklar)
23	müşg	sünbül, Hindû, çîn, saç, saçınmak, Çîn
24	'anber	ca'd-i müşgîn (misk kokulu kıvrıcık saç), 'ûd (ödağacı)
25	gül	yüz, gülmek, bülbül, nâr, gönül
26	reyhân	ay, yüz, hatt (ayva tüyü; yazı), leb, gülşen
27	lâle	gönül, sebze, hatt, dutag (dudak)
28	nergis	hasta, bîmâr, göz
29	benefşe	boynunu eğmek
30	ergavân	göz, (kanlı) göz yaşı

Tuyuğlarda, ideal bir güzele ve güzelliğe âşık konumunda olan anlatıcı; muhatabı olan sevgiliden vefâlî âşığına iltifat etmesini, bir kere gülere kavuşma müjdesi vermeye tenezzül eylemesini, kendisine tegâfûl etmekten vazgeçmesini istemekte ve ayrılık dertlerinin kendisini perişan ve hasta kıldığını sevgiliye duyurmaya çalışmaktadır.

3.Tuyuğlarla Tertip Edildiği Düşünülen Oyuna Dair Tespit ve Değerlendirmeler

Ali'nin, 1'den 30'a kadar numaralandırılmış şekilde karşımıza çıkan otuz tuyuğunun bir oyun/eğlence etrafında bir araya getirilmiş olabileceğine dair tahminimiz; en somut şekliyle, otuz tuyuğun yarısından fazlasının üçüncü veya dördüncü dizelerinde sıfat-fiil haliyle kullanıma giren "tutmak" fiili ile tuyuğ kelimesinin çağrıştırdığı "tuymak/duymak" fiili arasındaki anlam ilişkilerine dayanmaktadır. Duygu, his anlamına (Dilçin 1983: 215) gelen "tuyu/tuyı" kelimesinden hareket ederek "duymak" eylemi; sezmek, fark etmek ve hissetmek anlamı (Akalin 2011: 730) etrafında, birtakım işâretlere/remizlere/îmâlara dayanarak muhatabın geleceğine veya beklentilerine dair tahminlerde bulunma şeklinde bir anlam açılımı kazanmaktadır. Diğer taraftan "tutmak" eylemi; saklamak, muhafaza etmek, gizlemek, kapamak, seddetmek, alıkoymak (Dilçin 1983: 214) ve bir şey düşünmek (Akalin ve diğer. 2011: 2391) anlamları çerçevesinde, belirli bir süre için zihinde/gönülde bir varlık veya bilgiyi muhataptan saklama/ gizleme/ alıkoyma/ düşünme etkinliğine ad olabilmektedir. Dolayısıyla, otuz tuyuğ yardımıyla tertiplendiğini düşündüğümüz oyun/eğlence; biri, aklında/gönlünde birtakım varlıkları tutan diğeri de akılda/gönülde saklanan/gizlenen/düşünülen varlıkları belirli remizlere dayanarak sezmeye/fark etmeye/bilmeye çalışan iki taraf arasında cereyan eden bir etkinlik görünümünü kazanmaktadır.

Ahmet Talat Onay, tuyuğun kelime anlamı üzerinde, "...*Bu kelime duymak aslından geldiği takdirde hissettirmek, kalpten anlamak, demek olur. Duygu kelimesinde olduğu gibi*

idrâk mânâsını da ifade eder..." (1996: 64) şeklinde bir değerlendirmede bulunmaktadır. Bir muhatabın gönlünden geçenlerin/gönlünde tuttuklarının sayılar üzerinden hissedilmesine/ idrâk edilmesine ve bu noktada ulaşılan tahminlerin şiirin estetik kalıpları çerçevesinde muhatapla paylaşılmasına dayandığını düşündüğümüz oyunda tuyuğ nazım şeklinden yararlanılmış olmasının sebebini, Ahmet Talat Onay'ın bu anlam değerlendirmelerinin bağlamında aramak mümkündür. Zîrâ otuz tuyuğun önemli bir bölümünde, muhataba, gönlünde tuttuğu nesnenin idrâk edilmiş/hissedilmiş/anlaşılmış olduğu noktasında açık bir seslenişte bulunmaktadır. Bu seslenişlere vasıta olan tuyuğ nazım şeklinin kelime anlamı ile bu oyun bağlamında yüklendiği işlev arasında dikkate değer bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Otuz tuyuğ içerisinde, bu tuyuğlarla tertiplendiğini düşündüğümüz oyuna/eğlenceye dair en somut gösterge olma özelliği taşıyan, "tutmak" eyleminin genellikle sıfat-fiil şeklinde kullanılmış olduğu mısra/mısralar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. "Tutmak" fiilinin tuyuğlarda kullanım biçimleri

Tuyuğun Numarası	Tuyuğda "tutmak" fiilinin kullanıldığı mısra/mısralar	Tuyuğda tahmin/sezme ifadelerinin yer aldığı mısra/mısralar
1	<i>Ruhlaruña iricek şâhum nazar Dutduguñuñ adını alma direm</i>	
2	<i>Dutduguñı bize vir kim hûb olur Dost dosta varıcak emrûd-ile</i>	
3		<i>Dürlü yimişler içinde iy sanem Hâtruñuz diler-imiş yaş üzüm</i>
4	<i>Dutduguñuz var-ise incîr ola</i>	
5	<i>Ayvadur dutduguñ iy hulk-ı hasen</i>	
6	<i>Gözlerüñden añladum dut[dığıñı] Kim aña beñ[zer meger bâdem durur]</i>	
7	<i>Yüregümi yar ki mislin göresin Şol gönülde dutduguñ kim nârdur</i>	
8	<i>Tutduguñ turunc durur aç koynuñı Tâ kim olsun cismüñ üzre nev- bahâr</i>	
9	<i>Dutduguñ sakla ki düğün gelicek Tek mi çift m'oynana findık gicesi</i>	
10	<i>Şol leb-i handânuña beñzer şehâ Dutduguñ fıstıkdur iy peste-dehen</i>	
11		<i>Hoş çerezdür ortada kara üzüm</i>
12	<i>Dutduguñ bize [e]ger sülüs ola Vir ki leblebü gerekmez ile bu</i>	
13		<i>Âh kim zerdâtü bigi zerd olup</i>

		<i>İr[e]medüm etegüñüñ gerdine</i>
14		<i>Anladum göñlüñ zamîrin remz-ile</i> <i>Kim tutaguñ bigi sulu kaysıdur</i>
15	<i>Şol kirasdan kim göñülde</i> <i>dutduñuz</i>	
16	<i>Şol göñülde dutduguñ şeftâlünüñ</i> <i>Kuluna bir ikisin ihsân buyur</i>	
Tuyuğun Numarası	Tuyuğda “tutmak” filinin kullanıldığı mısra/mısralar	Tuyuğda tahmin/sezme ifadelerinin yer aldığı mısra/mısralar
17	<i>Göñlüñüzde çünki (i)limon</i> <i>dutduñuz</i> <i>Mi ‘deñüz beñzer begüm ekşi diler</i>	
18		<i>Sararup turfanda kavun bigi dost</i> <i>Düşmişem şehriñde bugün ben dile</i>
19		<i>Olduginca ‘ışkuñuñ bâzârı germ</i> <i>Serd kılduñ sen anı karpuz-ile</i>
20	<i>Çünki şîrîn dutduñ iy şîrîn-dehen</i> <i>Bilürem sen tûtîye şekker gerek</i>	
21	<i>‘İşumuz telh itmegil iy tatlu yâr</i> <i>Çün göñülde dutduguñ helvâ</i> <i>durur</i>	
22		<i>Gün bigi la ‘lün görüp [ben]</i> <i>ditrerem</i> <i>Bu vücûdum sanki ter pâlûdedür</i>
23	<i>‘Alîye bu saç-ile her-dem saçın</i> <i>Dutduguñdur müşg sen iy hûb-ı</i> <i>Çîn</i>	
24	<i>Ca ‘d-ı müşgîn üzre saç kim hûb</i> <i>olur</i> <i>‘Ûd-ile şol dutduguñuz ‘anberi</i>	
25	<i>Bülbül bigi dilden itmegil dirîg</i> <i>Şol göñülde dutduguñdur nâr-ı</i> <i>gül</i>	
26	<i>Dutduguñı bilürem hattıñ lebin</i> <i>Gülşenüñde biten ol reyhân durur</i>	
27		<i>Sebzedür hattıñ dutaguñ lâledür</i>
28		<i>Lîk beni zerd ü bîmâr eyledi</i> <i>Karşuma süzüleli nerges gözüñ</i>
29		<i>Sen aña ‘âşık dime hergiz sakın</i> <i>Kim benefşe bigi boynın egmeye</i>
30		<i>Gözümüñ kan yaşına şâhid durur</i> <i>Vâdî-i hasretde biten ergavân</i>

Otuz tuyuğun büyük bölümünde, muhatabın -belki de ideal bir güzelin/sevgilinin, zihninde/gönlünde tuttuğu varlıkların tahmin edilmesi sürecinde yararlanılan işaretlerin bizzat sevgilinin/güzelin güzellik unsurları olduğu da söylenebilir. Mesela 1 numaralı tuyuğda, muhatabın aklında tuttuğu varlığın “elma” olduğu yanaklara (ruh) bakılarak anlaşılmakta; 6 numaralı tuyuğda “bâdem” tahmini, muhatabın gözlerine dayandırılmakta; 14 numaralı tuyuğda ise “kayısı” yorumuna dudakların vaziyetinden erişilmektedir. Bu durumda bu otuz tuyuğu, ideal bir güzelin birbirinden çekici güzellik unsurlarının zarif ve nükteli bir sunumu olarak tanımlanabilecek bir kompozisyonun birimleri olarak görmek de mümkündür.

Öte yandan mecmuada otuz tuyuğun 1’den 30’a kadar numaralandırılmış olması, akılda/gönlüde tutulan varlıkları beyan etme vasıtası olan tuyuğlara sayılar üzerinden ulaşılmış olabileceğini de düşündürmektedir. Fatih Sona’nın, *Divan Şiiri Antolojisi*’nden aldığı 18 tuyuğ ile bu tuyuğların, Yazma Bağışlar 5879’da tespit ettiğimiz 30 tuyuğ arasındaki eşlerinin sıralanışlarının da -iki tuyuğun sıralanışı dışında- aynı olması, bu otuz tuyuğun belirli bir düzen çerçevesinde numaralandırılmış olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Yani her bir tuyuğa, o tuyuğun içerisinde ele alınacak nesneyi bulduracak belirli ve sabit bir numara baştan verilmiş görünmektedir.

Sayılarla tuyuğlar arasındaki ilişkinin sorgulanacağı bu noktada; mecmuada otuz tuyuğdan hemen önce yer alan, 15 satır ve 5 sütunun meydana getirdiği 75 kutudan müteşekkil ilginç tablonun (*Mecmû‘a-i Eş‘âr:136^b*) incelenmesinde, bir oyun malzemesi olarak kullanılmış olup olmama ihtimalini değerlendirebilmek açısından fayda vardır. Bu ilginç tablonun tertibinde; 1, 2, 4, 8 ve 16 sayılarından oluşan 5 sütun ve 15 satırın meydana getirdiği 75 kutucuğa söz konusu 30 varlıktan her birinin, içerisinde ele alınmış olduğu tuyuğun sıra numarasına göre yerleştirilmesi esas alınmıştır. Örneğin 5 sıra numaralı tuyuğda ele alınan ayvanın, söz konusu tabloda 1 ve 4 sayılarına ait sütunlar üzerindeki iki kutuya yazılmış olduğu; 22 sıra numaralı tuyuğda tahmine konu olan pâlûdenin (pelte) ise 2, 4 ve 16 sayılarına ait sütunlar üzerindeki üç kutuya yerleştirildiği görülmektedir. 30 tuyuğun mevzusu olan 30 varlık, 75 bölümlü tablo üzerine bu düzen içerisinde aşağıdaki gibi yerleştirilmiştir:

Tablo 4. Tuyuğlarda adı geçen varlıkların 75 bölümlü tablo üzerine yerleştirilme şekli

Tuyuğ numarası	Tuyuğda ele alınan varlık (meyve, çiçek, tatlı...)	Varlıkların, tablodaki sütunlar (1, 2, 4, 8, 16) üzerine yerleştirilme düzeni
1	alma (elma)	1
2	emrûd (armut)	2
3	yaş üzüm	1+2
Tuyuğ numarası	Tuyuğda ele alınan varlık (meyve, çiçek, tatlı...)	Varlıkların, tablodaki sütunlar (1, 2, 4, 8, 16) üzerine yerleştirilme düzeni
4	incir	4
5	ayva	1+4
6	bâdem	2+4
7	nâr	1+2+4

8	turunç	8
9	fındık	1+8
10	fıstık	2+8
11	kara üzüm	1+2+8
12	leblebi	4+8
13	zerdâlû (zerdali)	1+4+8
14	kayısı	2+4+8
15	kiras (kiraz)	1+2+4+8
16	şeftâlû (şeftali)	16
17	limon	1+16
18	kavun	2+16
19	karpuz	1+2+16
20	şekker	4+16
21	helvâ	1+4+16
22	pâlûde (pelte)	2+4+16
23	müşg (misk)	1+2+4+16
24	'anber	8+16
25	gül	1+8+16
26	reyhân	2+8+16
27	lâle	1+2+8+16
28	nergis	4+8+16
29	benefşe (menekşe)	1+4+8+16
30	ergavân (erguvan)	2+4+8+16

Yukarıdaki yerleşim; sayılar üzerinden, akılda / gönülde tutulan / gizlenen / düşünülen / arzu edilen nesnelere tahmin edilmesine dayalı bir oyunun/eğlencenin bir aracı olarak değerlendirildiğinde, karşımıza ilk planda eğlenceli bir aritmetik alıştırmaları çıkmaktadır. Bu sûretle; 1'den 30'a kadar söylenen / akılda tutulan bir sayının tabloda hangi sütun / sütunlar üzerinde oluşturulabileceğine bakılarak tespit edilecek varlığa ait tuyuğun okunması üzerinden, rakamı söyleyen / aklından tutan muhatabın aklında / gönlünde tuttuğu isteklere yönelik birtakım tahminlerde bulunulması şeklinde bir oyun / eğlence teşekkül etmiş olmaktadır. Bu oyunun en önemli safhasını oluşturan, bir remiz yardımıyla muhatabın aklında/gönlünde saklanan / kapatılan/gizlenen varlıklara yönelik sezgileri paylaşma kanalı olarak şiirin ve bilhassa da tuyuğ nazım şeklinin tercih edilmesine de ayrıca işaret etmek gerekir. Zira “tuyuğ” kelimesi, bu kelimenin aslı olarak düşünülebilecek “duymak / tuymak” fiilinin “sezmek, hissetmek ve fark etmek” gibi anlamları etrafında böyle bir işlevde değerlendirilmeye aday bir nazım şeklinin adı olmaya çok müsait görünmektedir.

Otuz tuyuğa konu olan varlıkların yerleştirildiği tablo, mecmuanın bilinmeyen müstensihinin kaleminin bir ürünüyse yani Alî'ye ait değilse, otuz tuyuğ ile kurgulanan oyun ile bu tablo arasında bir ilişki olmadığının kabul edilmesi icap edecektir. Zira müstensihinin amacı; Alî'nin otuz tuyuğuna konu olan nesnelere, bu nesnelere işlendiği tuyuğların sıra numaralarını bulduracak şekilde bir tablo üzerine yerleştirmekten ibaret

olabilir. Bu durumda bu tablo, numaralandırılmış otuz tuyuğ için bir fihrist vazifesi görecektir. Buna karşılık eğer bu tablo Alî'ye yani şâirimize aitse; bu durumda o, 1'den 30'a kadar numaralandırılmış tuyuğlarla birlikte bir oyun/eğlence etkinliğinin bir aracı olarak değerlendirilebilecektir.

Otuz varlığın belli bir plan çerçevesinde yerleştirilmiş olduğu söz konusu ilginç tablonun kullanımı ile ilgili başka bir tahmin de bu tablo üzerindeki kutulardan birinin bir şekilde kapatılıp o kutuda yazılı olan varlığın adının gizlenmesi şeklinde bir oyunun kurgulanmış olabileceği şeklindedir. Yaklaşık yirmi tuyuğda karşımıza çıkan "tutmak" fiilinin "kapatmak, sarmak, bürümek, kaplamak" anlamları (Akalm 2011: 2391), oyunun böyle bir kutu kapama/örtme üzerinden yürütülmüş olabileceğini düşündürmektedir. Böyle bir oyun kurgusunda bir kişi, tablo üzerindeki bir kutuyu bir yolla kapatacak; diğer bir kişi ise kapatılmış olan bu kutunun yer aldığı sütundan ve diğer sütunlardaki sayısal yerleşimden hareket ederek -biraz zaman alsa da- kapatılmış kutuda yazılı varlığı (meyve, çiçek ...) bulmaya çalışacaktır. Kapatılmış kutuda ismi yazılan varlığı bulan kişi, bu varlığın işlendiği tuyuğu okuyarak karşısındaki kişinin, gönlünde tutmuş olduklarına tercüman olacaktır.

Oyun ve eğlence kültürümüzün zengin birikimi içerisinde kendisine yer bulan ve bilhassa beyitlere "Cüft ü Tâk" şeklinde giren "Tek mi Çift mi? Oyunu"nun, bu çalışmada incelenen oyunun tarifine katkıda bulunması muhtemeldir. Avuç içinde saklanması mümkün olan fındık, badem, leblebi, kuru üzüm, şeker gibi yiyeceklerle ve nadiren de bilye ile oynanan bu oyun, bir kişinin, söz konusu bu nesnelere avucunun içine bir miktar saklamasıyla başlar. Bu kişinin "Tek mi, çift mi?" sorusunu yönelttiği karşısındaki kişi ise "Tek veya çift ola bana gele!" dedikten sonra bir tahminde (tek veya çift) bulunur. Daha sonra avuç içindeki nesnelere sayılması faslına geçilir. Eğer kendisine soru yöneltilen muhatap doğru tahminde bulunursa nesnelere hepsini kazanır; doğru tahmin edemezse saklanan sayıda nesneyi kendisine soru yönelten rakibine verir (Kaplan ve Poyraz 2010: 171). Alî'nin, "fındık" için tasarladığı 9 numaralı tuyuğun 3 ve 4. dizeleri, "*Dutduguñ sakla ki düğün gelecek/ Tek mi çift m'oyana fındık gices*" şeklindedir. Bu iki dizenin ışığında; muhatabın aklında/gönlünde tuttuğu varlıklara dair sezgileri açıklama vasıtası olan tuyuğlara yönlendirme görevini yapan rakamları, "Tek mi Çift mi? Oyunu"nda avuç içine saklanarak tek veya çift sayıda olması yönünde tahminde bulunulan fındık, badem, kuru üzüm gibi yiyeceklerin sayısı olarak düşünmek ve buna göre bir oyun tasarımı yapmak da mümkündür. Bu doğrultuda, bir kişi, ortada hazır bulunan fındık, üzüm, leblebi gibi yiyeceklerden bir bölümünü avucunda sakladıktan sonra karşısındaki kişiye "Tek mi, çift mi?" sorusunu sorar. Bu soruya muhatap olan kişi ise, tek veya çift demek yerine, 1'den 30'a kadar belirli rakam değerleri olan tuyuğlardan birini söyler. Ardından avuç içinde saklanmış olan fındık veya üzüm sayılır. Eğer sayılan fındık veya üzümün miktarı ile kendisine soru yöneltilen kişinin söylediği tuyuğun rakam değeri aynı olursa -ya da her iki miktarın tekliği veya çiftliği uyuşursa- soruya muhatap olan kişi avuç içinde gizlenmiş olan yiyeceklerin hepsini kazanır; yanlış tahmin etme durumunda ise avuçta saklanmış olan fındık veya üzüm sayısınca yiyeceği kendisine soru yönelten muhatabına verir. "Tek mi Çift mi Oyunu"ndan hareket edilerek geliştirilebilecek diğer bir oyunda ise; ortaya fındık, leblebi ve üzüm gibi yiyeceklerden otuz adet konulduktan sonra tarafların birinden, avucunun içine bu yiyeceklerden dilediği kadarını alması istenir. Bu kişinin, avucunda

topladığı yiyecek miktarı sayılır. Elde edilen rakam üzerinden, 1'den 30'a kadar numaralandırılmış olan tuyuğlardan birine ulaşılır. Avucunda yiyecek toplayan kişinin aklında/gönlünde tuttuğu varlığa yönelik tahmin, diğer kişi tarafından bu tuyuğ okunarak kendisine iletilir.

Sonuç

Şâir Ali'nin; incelememize konu olan otuz tuyuğda, üslup ve kelime tercihi bakımından bu nazım şeklinin millî karakterine uygun bir tavır sergilediğini söylemek mümkündür. Klâsik Türk şiirinin kuruluş dönemi olarak bilinen XIV ve XV. yüzyıla ait dil özelliklerini taşıyan bu tuyuğlarda oldukça akıcı, rahat ve sade bir söyleyişin hâkim olduğu hemen fark edilmektedir. Dilin gündelik kullanımlarından önemli ölçüde yararlanan Ali'nin, bu otuz tuyuğu toplumun duyu ve düşünce hafızasına kazandırma gayreti içerisinde olduğu anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada ele alınan otuz tuyuğun her birini, Klâsik Türk şiirinin ideal güzeline zarif ve nükteli bir niyâz, sesleniş ve övgü olarak değerlendirmek de mümkündür. İdeal güzelin güzellik unsurlarının sanathî tanıtımında kullanılan mazmun niteliğindeki çiçek ve meyvelerin de içerisinde bulunduğu otuz varlığın birer birer ele alındığı her bir tuyuğ; sevgilinin eşsiz güzelliğinden kendini alamayan, vuslatı arzulayan, hasret ateşlerinde yanıp tutuşan, sevgilinin merhametine sığınmaktan başka bir sermayesi olmayan bir âşık tipinin, gönlünü sevgiliye açmasına ve onun güzelliğini meyvelerle çiçeklerle övmesine vesile olmaktadır.

Bu çalışmada ele alınan otuz tuyuğla gerçekleştirildiğini düşündüğümüz oyun kurgusu, Klâsik Türk şiirinin birbirinden farklı yapı unsurlarının oyun ve eğlence kültürümüze ne ölçüde zarif katkılarda bulunduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Başta tuyuğlar olmak üzere matla' / müfred, kıt'a, nazım ve hatta rubâî ürünlerinin bir grup halinde bir oyun/eğlence/nükte kurgusunun malzemeleri olarak kullanıldığı başka örneklerle de karşılaşabilmemiz mümkündür. Bu noktada, söz konusu nazım şekilleriyle oluşturulmuş, bir divân veya mecmua içerisinde sıralanmış olarak karşımıza çıkan ürünlerde tespit edilecek söyleyiş, kelime ve muhteva ortaklıkları üzerinde titiz bir bakışla kafa yormak faydalı olabilir. "Tutmak" fiilini, özellikle sıfat-fiil yapısında yaklaşık yirmi tuyuğunda "saklamak, gizlemek, düşünmek" anlamıyla kullanan Ali'nin tuyuğlarla meydana getirmiş olduğu bu zarif ve nükteli söyleyiş havasının benzerlerini yakalayabilmek için böyle bir dikkate ihtiyaç vardır.

Şâir Ali; "misk" in ele alındığı 23 numaralı tuyuğun "*'Alfiye bu saç-ile her-dem saçın*" şeklindeki üçüncü mısrasında ve "benefşe"nin yerleştirildiği 29 numaralı tuyuğun "*'İy 'Alî sen virme gönül degmeye*" şeklindeki ilk mısrasında, tuyuğda mahlas kullanmama geleneğinin aksine, adını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Şâir; bu tasarrufuyla adeta, otuz tuyuğla tertip ettiği şiir grubuna, her bölümü tuyuğ türünün özelliklerine uygun olarak yapılandırılmış, otuz birimlik müstakil bir manzume nazarıyla baktığını ve bu vesileyle çalışmasının son birimlerinden birinde -burada ikisinde- mahlasıyla imzasını atmak istemiş olabileceğini göstermektedir. Ve bu da otuz tuyuğun; övme veya bir oyun kurma gibi belirli bir amaç doğrultusunda teşekkül etmiş bir kompozisyonun malzemeleri olabileceğini ciddi şekilde düşünmemizi sağlamaktadır.

Tuyuğ nazım şeklinin ayırt edici özelliklerinden biri olan cinas sanatı, Alî'nin 20 tuyuğunda muhtelif türleriyle karşımıza çıkmaktadır. Bu cinasların büyük kısmı, tuyuğu oluşturan mısraların üçüne bazen de dördüne birden yayılmış durumdadır. Alî'nin cinas sanatındaki tasarrufu, bu ahenk sanatının, tuyuğ nazım şeklinin vazgeçilmez bir özelliği olduğunu net bir şekilde göstermektedir.

Otuz tuyuğun büyük bölümünde, muhatabın zihninde/gönlünde tuttuğu varlıkların tahmin edilmesinde yararlanılan işaretlerin bizzat sevgilinin/güzelin güzellik unsurları olduğu da söylenebilir. Mesela 1 numaralı tuyuğda, muhatabın aklında tuttuğu varlığın “elma” olduğu yanaklara (ruh) bakılarak anlaşılma; 6 numaralı tuyuğda “bâdem” tahmini, muhatabın gözlerine dayandırılmaktadır. Bu durumda bu otuz tuyuğu, ideal bir güzelin birbirinden çekici güzellik unsurlarının (göz, dudak, saç ...) zarif ve nükteli bir sunumu olarak tanımlanabilecek bir kompozisyonun birimleri olarak görmek de mümkündür.

Otuz tuyuğla düzenlendiğini tahmin ettiğimiz oyunun en önemli safhasını oluşturan, bir remiz yardımıyla muhatabın aklında/gönlünde tutulan/saklanan/kapatılan/gizlenen varlıklara yönelik sezgileri paylaşma kanalı olarak şiirin ve bilhassa da tuyuğ nazım şeklinin tercih edilmesi de dikkate değerdir. Zira “tuyuğ” kelimesi, bu kelimenin aslı olarak düşünülebilecek “duymak / tuymak” fiilinin “sezmek, hissetmek ve fark etmek” gibi anlamları etrafında böyle bir işlevde değerlendirilebilecek bir nazım şeklinin adı olmaya çok müsait görünmektedir.

Otuz tuyuğa konu olan, dolayısıyla sezilen/fark edilen/tahmin edilen nesnelerin meyve ve çiçekler başta olmak üzere özellikle renkli, tatlı, hoş kokulu, çekici, lezzetli olma gibi niteliklere sahip varlıklar arasından seçilmiş olması da dikkat çekicidir. Bu da otuz tuyuğ ile tertiplendiğini düşündüğümüz zarif oyunun tahmin safhasını daha çekici ve göz alıcı kılma niyetine yorulabilir.

Alî; 29 numaralı tuyuğda kendisine hitap ederek kimseye gönül vermemek gerektiğini, zîrâ akıllı ve ârif olan kişinin aşk işlerine hiç girmemesi icap ettiğini, aşkın âşığı acınacak vaziyetlere salarak onu çaresiz bırakmasının kaçınılmaz olduğunu söylemektedir. Bu öz eleştiri; şehrengîz türünün münâcât bölümünde Allâh'tan, dinî görevlerini unutacak kadar güzellere gönlünü kaptırdığı için af dileyen şâirlerin söylemiyle paralellik taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında Alî'nin, otuz tuyuğa yayılan bu ideal güzel övgüsü dizisini, şehrengîz edâsıyla oluşturulmuş bir yapı olarak değerlendirmek de mümkündür.

Bir XIV-XV. yüzyıl şâiri olarak Alî'nin otuz tuyuğ ile ortaya koyduğu bu ilginç çalışma, tuyuğ nazım şeklinin Anadolu coğrafyasında şâirin yaşadığı yüzyıllarda ne kadar rağbet görmüş olduğuna da işaret etmektedir.

ÇEVİRİ YAZILI METİN

16	8	4	2	1
Şeftälü	Turunç	İncir	Emrüd	Alma
İlimon	Fındık	Ayva	Yaş üzüm	Yaş üzüm
Çavun	Çara üzüm	Badem	Badem	Ayva
Çarpuz	Fısdık	Nâr	Nâr	Nâr
Şeker	Leblebü	Leblebü	Fısdık	Fındık
Helva	Zerdälü	Zerdälü	Çara üzüm	Çara üzüm
Pälüze	Çayısı	Çayısı	Çayısı	Zerdälü
Müşg	Kiras	Kiras	Kiras	Çarpuz
‘Anber	‘Anber	Şeker	Çavun	Kiras
Reyhân	Reyhân	Pälüze	Pälüze	İlimon
Läle	Läle	Müşg	Müşg	Müşg
Nergis	Nergis	Nergis	Läle	Gül
Benefşe	Benefşe	Benefşe	Reyhân	Läle
Ergavân	Ergavân	Ergavân	Ergavân	Benefşe
Gül	Gül	Halva	Çarpuz	Helva

Tablo 5. 30 tuyuğa konu olan varlıkların yerleştirildiği tablo (Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 5879, 136^b)

[137^a]1[.TUYUĞ]¹

fâ’ilatün fâ’ilatün fâ’ilün

Ala gözüñe gönül alma direm
Eyle olur şanki ben al ma direm
Ruhlaruña iricek şahum nazâr
Dutduğunuñ adını **alma** direm

2[.TUYUĞ]²

fâ’ilatün fâ’ilatün fâ’ilün

Devr sürgil tâli’-i mes’ud-ile
Müstedâm ol devlet-i Maḥmûd-ile

¹ Fatih Sona’nın, Vasfi Mahir Kocatürk’ün antolojisinde tespit ederek *Ali Divânı*’nın “Tuyuğlar” bölümüne eklediği 18 tuyuğ ile bu tuyuğların, çalışmamızın konusunu oluşturan 30 tuyuğ içerisindeki eşleri arasında bulunan nüsha farklılıklarını göstermek için, bu tuyuğdan başlayarak söz konusu 18 tuyuğu kapsayan dar kapsamlı bir tenkitli metin çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada; 30 tuyuğu içerisinde bulunduran Yazma Bağışlar 5879 numarada kayıtlı mecmua, “YB” kısaltması ile gösterilmiştir. “T”, tuyuğ kısaltması; bu kısaltmanın yanında verilen rakam ise aktarılan tuyuğun *Ali Divânı*’nın “Tuyuğlar” bölümündeki numarasıdır. Bu eş 18 tuyuğun her birindeki nüsha farkları gösterilirken tuyuğ mısraları, her mısranın numarası başta yay ayrıca içerisinde belirtilecek şekilde, birbirlerinden noktalı virgülle ayrılmıştır.

(1)Ala gözüñe: Câzû gözüñle T2, direm: didüm T2; (2) Eyle olur: Öyle oldı T2, ben: - T2, direm: didüm T2; (4) Dutduğunuñ: Țutduğınlayın T2, adını: şehâ T2, direm: didüm T2.

² (1) Devr sürgil: Dürişür gül YB; (3) Dutduğunu bize vir kim hûb olur: Țutduğın al kim bize tâ hûb ola T3.

Dutduğunu bize vir kim hüb olur
Döst dōsta varıcağ **emrūd**-ile

[137^b]3[.TUYUĞ]³

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
Görelî zībā cemālūñi gözüm
Görmez ašlā senden ayruğı gözüm
Dürlü yimişler içinde iy şanem
Hâıruñuz diler-imiş **yaş üzüm**

4[.TUYUĞ]⁴

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
Her kaçan zülfüñ hamı zencir̄ ola
Bu cihān bir kılına naḥçir̄ ola
Bağrumı 'ışkuñ hevāsı şakḫ ider
Dutduğunuz var-ise **incir̄** ola

[138^a]5[.TUYUĞ]

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
İy semen-bū servi-ḳadd ü sīm-ten
Sīb-ḥadd ü sebze-ḥaṭṭ sīmün-zeḳan
Ḳoḳusından bize būy-ı cān gelür
Ayvadur dutduğün iy ḥulḳ-ı ḥasen

6[.TUYUĞ]⁵

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
Sen perī-peyker nice ādem durur
Kim kemīne çākerüñ 'ālem durur
Gözlerüñden añladum dut[ıdığıñı]
Kim aña beñ[zer meger **bādem** durur]⁶

[138^b]7[.TUYUĞ]⁷

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
Ḳāmetüñ serv ü ruḥuñ gül-nārdur
Vaşluñ āb-ı Hızr⁸ u hicrūñ nārdur
Yüregümi yar ki mişlin göresin

³ (2) Görmez ašlā: Döndürmezem YB, ayruğı gözüm: ayruğa yüzüm YB; (3) dürlü: bunca T4; (4) diler-imiş: ister imiş T4.

⁴ (1) hamı zencir̄: ḥaḳikī cīr YB; (2) Bu cihān bir kılına: Bir ḳulbına dü-cihān YB; (3) 'ışkuñ: zülfüñ YB, ider: idüp T5; (4) Dutduğunuz var-ise: Var ise ṭutdığıñuz T5.

⁵ (2) çākerüñ 'ālem durur: çākeri ādem durur T6.

⁶ Yazmada 138^a yüzünün alt sol köşesi yırtılmış olduğundan, bu tuyuğun üçüncü ve dördüncü mısraları tam okunamamıştır. Her iki mısradaki eksik olan kısımlar, Fatih Sona'nın tezindeki 6 numaralı tuyuğdan aktarılarak köşeli ayraç içerisinde tamamlanmıştır.

⁷ (3) yar ki mişlin: ya mişālin T7.

⁸ Bu kelime, yazmada  şeklinde yazılmıştır.

Şol gönülde dutduğunu kim nârdur

8[.TUYUĞ]⁹

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

İy nigār-ı lāle-ḥadd ü gül-'izār

Zülfün 'anber turreci hem müşg-bār

[Tutduğunu] turunc durur aç çoynuñu

[Tā kim olsun cismün üzre]¹⁰ nev-bahār

[139^a]9[.TUYUĞ]

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Levh-i kudretdür yüzün şahīfesi¹¹

Ḥāl-i ḥaṭṭuñdan oqutur hecesi

Dutduğunu şakla ki düğün gelicek

Tek mi çift m'oywana **findık** gicesi

10[.TUYUĞ]

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Sünbül-i terdür saçun ḥaṭṭuñ simen

Teşnedür la'lüne 'aķıķ-i Yemen¹²

Şol leb-i¹³ ḥandānuña beñzer şehā

Dutduğunu **fıstık**dur iy piste-dehen

[139^b]11[.TUYUĞ]¹⁴

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Söyleseñ şol la'l-i şekker-bār-ile

Ṭüñünün bağrı ḥasedden yarıla

Ḥoş çerezdür¹⁵ ortada **qara üzüm**

Bir araya irişicek yār-ile

12[.TUYUĞ]

⁹ (1) lāle-ḥadd ü gül-'izār: lāle-ruh ḥadd ü 'izār YB; (2) Zülfün: Zülfi YB, hem müşg-bār: 'ūd-ı kumār YB; (3) turunc durur aç çoynuñu: turunc-ile it kavluñu YB.


¹⁰ Yazmada 138^b yüzünün alt sağ köşesi yırtılmış olduğundan, bu tuyuğun üçüncü ve dördüncü mısraları tam okunamamıştır. Her iki mısradaki eksik olan kısımlar, Fatih Sona'nın tezindeki 8 numaralı tuyuğdan aktarılarak köşeli ayrıç içerisinde tamamlanmıştır.

¹¹ Bu kelime, yazmada  şeklinde yazılmıştır. Ayrıca bu kelimenin ilk hecesinden dolayı bu mısradaki vezin bozuktur.

¹² Bu mısranın vezninde problem vardır.

¹³ Bu kelime, yazmada  şeklinde yazılmıştır.

¹⁴ (1) Söyleseñ: Söylesün T9, la'l-i: lafz-ı T9; (2) Ṭüñünün: Düşmenün T9; (3) qara: kıvıl T9.

¹⁵ Bu kelime, yazmada  şeklinde yazılmıştır.

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Bir dem ol şāhum bizümle durmadı¹⁶
Şu bigi her yaña aķar sū-be-sū
Dutduġuñ bize [e]ger sülüş¹⁷ ola
Vir ki **leblebü** gerekmez ile bu

[140^a]13[TUYUĞ]¹⁸

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Düşdi dil sen dil-rübānuñ derdine
Kılmaduñ bir raħm beñzüm zerdine
Āh kim **zerdālū** bigi zerd olup
İr[e]medüm etegüñüñ gerdine

14[TUYUĞ]

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Gözlerüñ midür ħarāmī ķaysıdur
Ġamzeñ oķın yiyene cān ķaysıdur
Añladum göñlüñ zamīrin remz-ile
Kim tutaġuñ bigi şulu ķaysıdur

[140^b]15[TUYUĞ]

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Çün cemāl-ile cihānı dutduñuz
Ĥüsni bizden oynayuban ütdüñüz
Kuluña in'āmuñı 'āmm eylegil
Şol **ķirasdan** kim göñülde dutduñuz

16[TUYUĞ]¹⁹

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün


Derdüme emdür lebüñ kılma ġurür
Bizi ħānum ħ^vān-ı vaşluñla tıoyur
Şol göñülde dutduġuñ **şeftālünüñ**
Kuluña bir ikisin iħsān buyur

[141^a]17[TUYUĞ]²⁰

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Tīr-i ġamzeñ baġrumı yaħşı deler
Dost oldur dostına yaħşı diler



¹⁶ Bu kelime, belki de cinas oluşturma düşüncesiyle, yazmada  şeklinde yazılmıştır.

¹⁷ Bu kelime, yazmada "sülüş" okunacak şekilde yazılmıştır.

¹⁸ (2) Kılmaduñ bir raħm: Ĥiç raħm itmezdi T10; (3) zerdālū: zerdāli T10, bigi: gibi T10; (4) etegüñüñ gerdine: dāmen tozına gerdine T10.

¹⁹ (1) Derdüme emdür lebüñ kılma ġurür: İy ki tūñ sen eş tıyūr YB; (2) ħānum: cānum T11, ħ^vān-ı vaşluñla: ħūn u soñra YB; (4) Kuluña bir ikisin: Bir ikisin kuluña T11.

²⁰ (1) Tīr-i ġamzeñ: Ġamzelerüñ YB, deler: diler T12; (2) dostına: dostı YB; (4) begüm: cānum T12.

Gönlünüizde çünkü (i)limon dutduñuz
Mi'deñüz²¹ beñzer begüm ekşi diler

18[.TUYUĞ]²²

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Nice bir hicrünü odı bağrum dele

Vaşluña irdür beni 'özrin dile

Şararup turfanda **ķavun** bigi dost

Düşmişem şehrüñde bugün ben dile

[141^b]19[.TUYUĞ]²³

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Āh u nâlem şöyle kıldum süz-ile

Āhen-i dil nerm olmaz söz-ile

Olduğınca 'ışkuñ[un] bāzârı germ

Serd kılduñ sen anı **ķarpuz**-ile

20[.TUYUĞ]²⁴

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Dil ele getürmege dil-ber gerek

Terk²⁵-i ser kılmaklığa server gerek

Çünkü şîrîn dutduñ iy şîrîn-dehen

Bilürem sen tütüye **şekker** gerek

[142^a]21[.TUYUĞ]²⁶

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Gönlüm alan sen gözi şehlâ durur

Ķaşı fettân zülfi pür-sevdâ durur

'Işşumuz telh itmegil iy tatlı yâr

Çün gönülde dutduğun **helvâ** durur

22[.TUYUĞ]

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Dil de hicrünüde keder-âlüdedür

Cân anuñ'çün haste vü âlüdedür

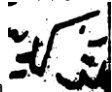
Gün bigi la'lüñ görüp [ben] ditrerem

²¹ Bu kelime, yazmada "Ma'deñüz" okunacak şekilde harekelenmiştir.

²² (1) Nice bir: Niçe YB, odrı: bıçağı YB; (2) Vaşluña irdür beni: Vaşluñu eyle şeff' YB, 'özrin: anı YB; (3) ķavun bigi dost: şol ķavun gibi T13; (4) şehrüñde: şehrinde T13.

²³ (1) Āh u nâlem şöyle kıldum: Çünkü dütekaldı nâlem YB; (2) Āhen-i dil: Sen āhen-dil YB, nerm olmaz: hıç egilmey YB, söz-ile: süz ile T14; (3) 'ışkuñ[un]: 'ışkunun T14; (4) sen anı: anı bir T14, ķarpuz-ile: ķarbüz ile T14.

²⁴ (1) dil-ber: debür YB; (3) şîrîn-dehen: ĥusrev-nişân YB.



²⁵ Bu kelime, yazmada  şeklinde yazılıdır.

²⁶ (2) pür-sevdâ: bir sevdâ YB; (3) 'Işşumuz telh itmegil: 'Işşumu telh eyleyen T16.

Bu vücūdum şanki ter **pālūdedür**

[142^b]23[.TUYUĞ]

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Sünbül-i Hindūlaruñ irdükde ç̄in

İy hüsnuñ hırmeninde hūşe-ç̄in

'Alīye²⁷ bu saç-ile her-dem saçın

Dutduğuñdur **müşg** sen iy hūb-ı Ç̄in

24[.TUYUĞ]

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Görelî bilürem sen dil-beri²⁸

Cān u dil ğayrıdan itdi dil berī

Ca'd-ı müşḡin üzre saç kim hūb olur

'Ūd-ile şol dutduğuñuz '**anberi**

[143^a]25[.TUYUĞ]

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Yārlık resmi egerçi bu degül

Seni sevenüñ yüzine bārī gül

Bülbül bigi dilden itmegil diriğ²⁹

Şol göñülde dutduğuñdur nār-ı **gül**

26[.TUYUĞ]

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Ay hüsnuñ şevkinde hayrān durur³⁰

Gün yüzüñ mihriyle ser-gerdān durur

Dutduğuñu bilürem haṭṭuñ lebin

Gülşenüñde biten ol **reyhān** durur

[143^b]27[.TUYUĞ]


fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Qaradur kaşuñ u 'aynuñ aladur

Alasın her-dem göñüller aladur

Saña hūr Rıdvān firişteh³¹ lāledür

Sebzedür haṭṭuñ duṭağuñ **lāledür**

²⁷ Bu kelime, vezin gereği, yazmada  şeklinde yazılmıştır. Şâirin adında (Alî) vezin gereği böyle bir tasarrufa gidilmiş olmalıdır.

²⁸ Bu mısranın vezninde problem vardır.

²⁹ Bu mısranın vezninde problem vardır. Mısradaki "Bülbül bigi" söz grubu yerine "Bülbülüñi" kelimesinin kullanılması bu problemi çözecektir.

³⁰ Bu mısranın vezninde problem vardır.

³¹ Bu kelime, yazmada  şeklinde yazılmıştır.

28[.TUYUĞ]³²

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
 Şubhıdem fāl-i mübârekdür yüzüñ
 Hastaya rāhat durur şirīn sözüñ
 Līk beni zerd ü bīmār eyledi
 Karşuma süzüleli **nerges** gözüñ

[144^{a1}]29[.TUYUĞ]³³

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
 İy 'Alī sen virme gönül degmeye
 'Arif olan ışık işine degmeye
 Sen aña 'aşık dime hergiz şakın
 Kim **benefşe** bigi boynın egmeye

30[.TUYUĞ]³⁴

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
 Şüh u zālīm gözlerüñden el-amān³⁵
 Dil diler ü cān alur³⁶ virmez amān
 Gözüümüñ kan yaşına şahid durur
 Vādī-i hasretde biten **ergavān**

³² (1) Şubhıdem fāl-i mübârekdür: Fālı açdum kim mübârekdür T17, yüzüñ: sızıñ YB; (2) Hastaya rāhat durur: Haste diller rāhatı T17; (3) Līk: Lebüñ YB, zerd ü: - YB.

³³ (1) degmeye: kimseye T19; (2) 'Arif: 'Aqıl T19, ışık işine degmeye: el işine uymaya T19; (3) Sen aña 'aşık dime hergiz şakın: Çün hağa didüm görüp güzelleri YB.

³⁴ (1) Şüh u zālīm: Şüh-ı 'alem YB; (2) Gözüümüñ kan yaşına: Gözlerümüñ yaşları YB.

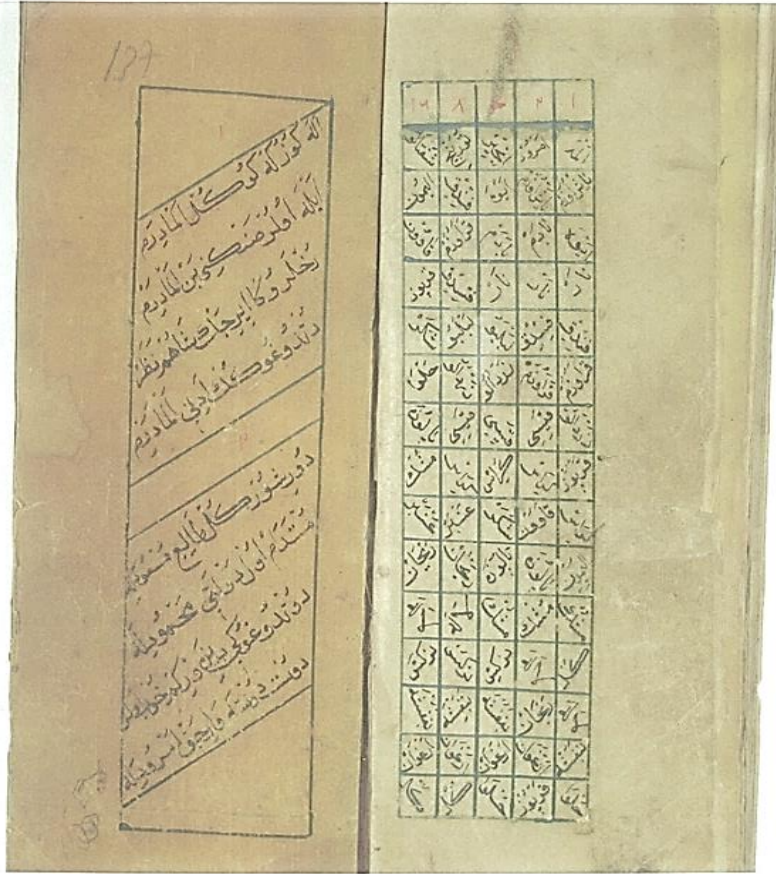
³⁵ Yazmada bu kelime  şeklinde yazılmıştır.

³⁶ Yazmada bu kelime  şeklinde yazılmıştır.

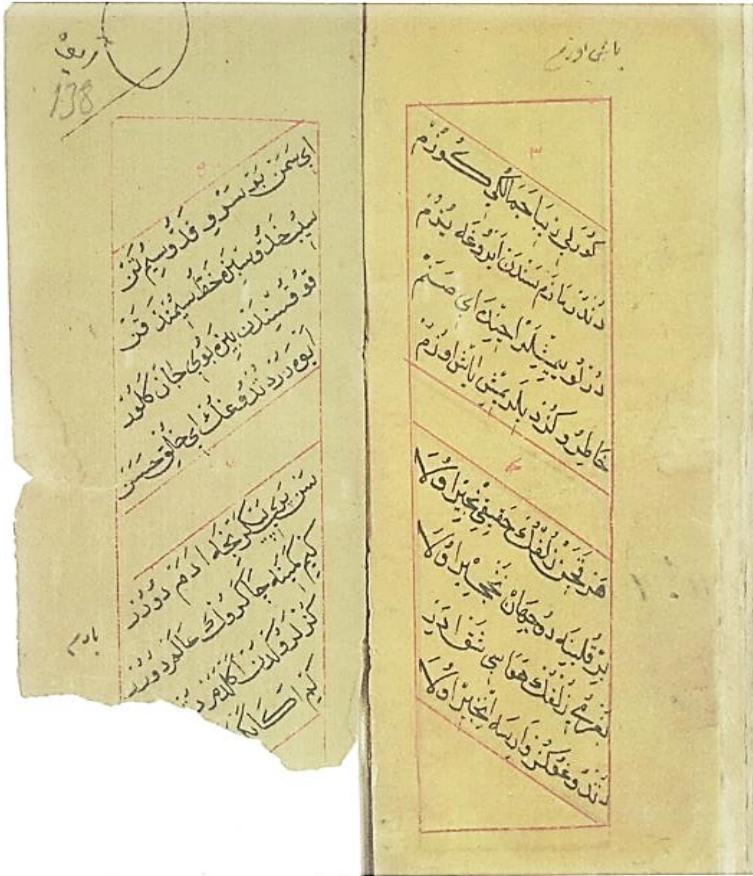
Kaynaklar

- Ali Şîr Nevâ'î. *Mizânü'l-evzân*. (haz. Kemal Eraslan). Ankara: Türk Dil Kurumu, 1993. *Mecmû'a-i Eş'âr* [t.y.]. Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 5879. 191 varak.
- Akalın, Halûk vd.(haz.) (2011). *Türkçe Sözlük*. 11. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Cumbur, Müjgân-Sebahat Deniz. (2002). "Ali (15. yy.)". *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. I. Cilt. Ankara: AKM Yayınları: 314.
- Çelebioğlu, Âmil. (1999). *Türk Edebiyatı'nda Mesnevi (XV. yy.'a kadar)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit (1997). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dilçin, Cem (düz.) (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İpekten, Haluk. (2015). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. 19. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, Yunus-Yakup Poyraz (2010). "Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Oyunlar". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)*. Vol. 3 (15).151-175.
- Kızıltunç, Recai. (2008). "Türk Edebiyatında Tuyuğ ve Bazı Problemleri". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 15 (37). Erzurum. 107-126.
- Kocattürk, Vasfî Mahir. (1963). *Divan Şiiri Antolojisi, Başlangıçtan Sonuna Kadar Türk Edebiyatının Divan Şiiri Tarzında Yazılmış En Güzel Şiirleri*. Ankara: Edebiyat Yayınevi.
- Kocattürk, Vasfî Mahir. (1970). *Türk Edebiyatı Tarihi, Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi*. Ankara: Edebiyat Yayınevi.
- Köprülü, Mehmed Fuad. (1989). *Edebiyat Araştırmaları 2*. İstanbul: Ötüken.
- Kut, Günay (haz.) (1978). *Heşt Bihişt: The Tezkire by Sehî Beg.* (yay. Şinasi Tekin, Gönül Alpay Tekin). Harvard: Harvard University.
- Onay, Ahmet Talat (1996). *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*. (haz. Cemal Kurnaz). Ankara: Akçağ.
- Öztoprak, Nihat. (2012). "Tuyuğ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt: 41, 450.
- Sona, Fatih. (2005). *Alî ve Dîvânî (14.-15. Yüzyıl)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Sona, Fatih. (2011). "Divan Edebiyatının İlk Dönem Şairlerinden Alî ve Divanı". *Türklük Bilgisi Araştırmaları –Walter G. Andrews Armağanı*.III (35). 145-161.

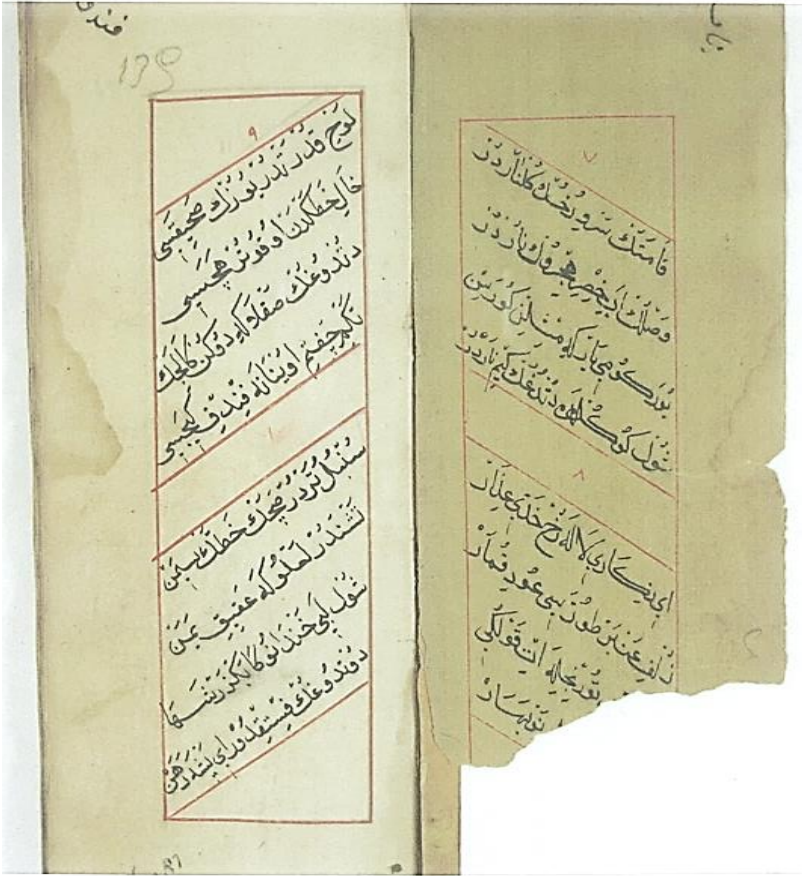
Fotoğraflar



Fotoğraf 1: Mecmû'a-i Eş'âr, Süleymaniye Kütüphanesi. Yazma Başşlar 5879, 136^b-137^a



Fotoğraf 2: Mecmû'a-i Eş'âr, Süleymaniye Kütüphanesi. Yazma Bağışlar 5879, 137^b-138^a



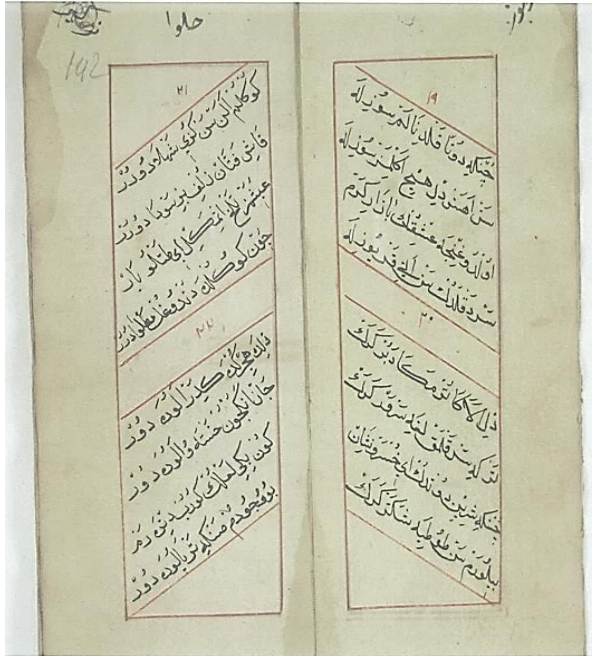
Fotoğraf 3: Mecmû'a-i Eş'âr, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 5879, 138^b-139^a



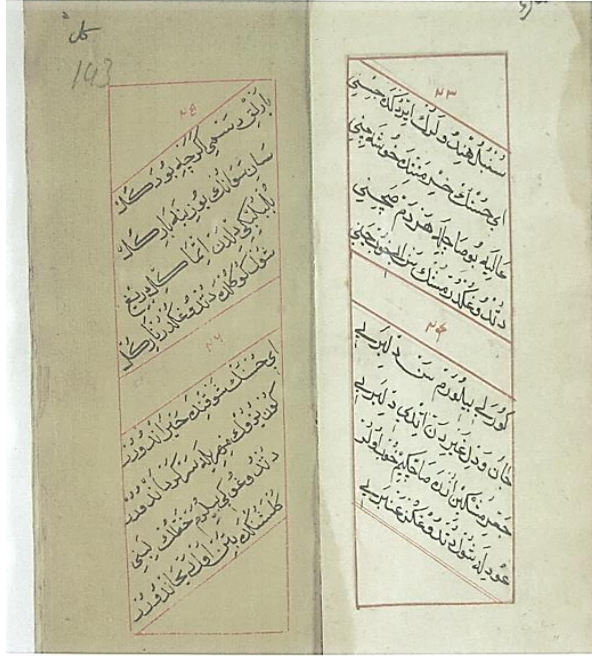
Fotoğraf 4: Mecmû'a-i Eş'âr, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 5879, 139^b-140^a



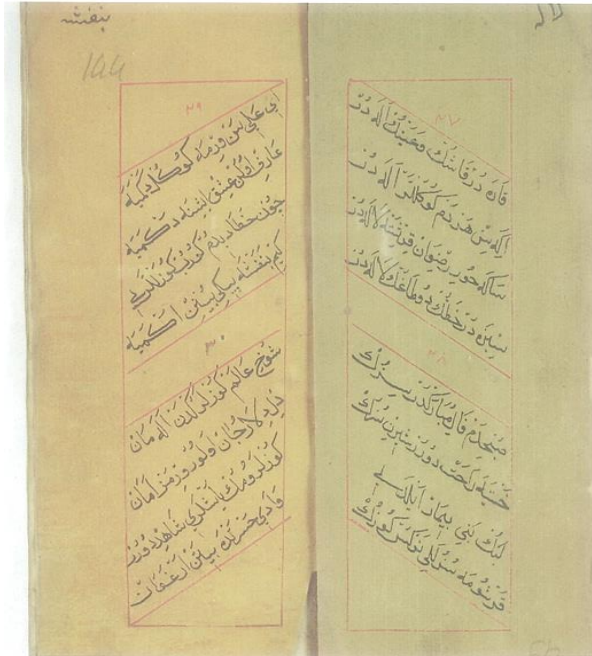
Fotoğraf 5: Mecmû'a-i Eş'âr, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 5879, 140^b-141^a



Fotoğraf 6: Mecmû'a-i Eş'âr, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 5879, 141^b-142^a



Fotoğraf 7: Mecmû'a-i Eş'âr, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 5879, 142^b-143^a



Fotoğraf 8: Mecmû'a-i Eş'âr, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 5879, 143^b-144^a